

Surlódások az újoncozásnál az 1792—97.-i francia háború alatt.

(Második és befejező közlemény)

Már láttuk, hogy a Legfőbb Udvari Haditanács hozzájárult ahhoz, hogy az újoncszedéssel kapcsolatos ügyekben mindenki a Vezénylőtábornokhoz, illetőleg a Helytartótanács-hoz forduljon. Mielőtt az erre vonatkozó rendeletet a főispánok és a politikai hatóságok megkapták volna, még el kellett intézni néhány panaszt, amelyet a főispánok közvetlenül az Udvari Kancelláriához intéztek.

Gróf Koháry Ferenc, Hontmegye főispánja, azt panaszolta, hogy a hontmegyei újoncok átvételénél a szomszédos Bars megyében állomásozó átvevőtiszt igen válogatott és 5 láb 5 hüvelyknél alacsonyabbakat nem vett át, sőt szemmel alig észrevehető testi hibákat fedezett fel az újoncokon. Az átvevőtiszt — miként a főispán írta — ezzel az eljárásával a hatóságok újoncadási kedvét rontotta és a király akarata ellen cselekedett.

Hát bizony ez az utóbbi megállapítás majdnem a felség-sértés vádjával volt egyenlő, de mit törődött ezzel az, aki a panaszíratot a főispánnak megfogalmazta, valamint a főispán, aki aláírta. A vádat azonban a Legfőbb Udvari Haditanács a kellő értékére szállította le és a vádiratot azzal küldte a vezénylőtábornoknak, hogy a Helytartótanáccsal, a király által is helyeselt közös megegyezésük alapján, intézzék el.

A Vezénylőtábornok mindenekelőtt jelentést kért a Sztáray-gyalogezred 4. zászlóaljparancsnokságától.⁴⁹ A zászlóaljparancsnokság jelentése alapján a Vezénylőtábornok azt jelentette a Haditanácsnak, hogy a főispán panasza alaptalan, mert a toborzótiszt semmiféle akadályt sem okozott, hanem a kapott rendeletek szerint járt el.

A Sztáray-ezred toborzóparancsnoka ugyanis azt írta jelentésében, hogy Hontmegye 1793 december végéig mindössze 3 újoncot adott; ezeket Léván a toborzókülönítménynél a sebész megvizsgálta, s az egyik nyavalyatorősnek bizonyult,

⁴⁹ Gen. 1794—51—29 és 204.

a másíknak pedig skorbutosok voltak a lábai; így a toborzó-tiszt csak egyet vehetett át. A jelentéshez csatolva volt a vizsgálati jegyzék, melyet a sebész, továbbá az illetékes Hént-megyei szolgabíró, Nyáry Ignác írt alá.

A toborzóparancsnok jelentette, hogy az újoncok testmagasságára vonatkozó utasításokat mindig betartotta, miként az avatási lajstromok is igazolják. Az sem felel meg a valóságnak, hogy túlságosan válogatott volna, hiszen még egészen feketetestű cigányokat is átvett, akikre a polgári hatóság ráfogta, hogy parasztok.

A Legfőbb Udvari Haditanács mindezekről értesítette az Udvari Kancelláriát, hangsúlyozván a főispán panaszának alaptalanságát. Kérte egyúttal, hogy a főispánok ismét utasítást kapjanak, mely szerint a toborzásra vonatkozó panaszaiikkal ne az Udvari Kancelláriához, hanem a Helytartótanácsához forduljanak.⁵⁰

A Vezénylőtábornok ennek az ügynek az elintézésénél is — miként eddig már oly sokszor — jónak látta az összes toborzóparancsnokságoknak újból meghagyni, hogy az újoncok átvételénél a túlzott válogatást mellőzzék, az erre vonatkozó rendelkezet pedig előljáró csapatparancsnokságaikkal mindig adják tudomására, hogy azok se támasszanak túlzott követelést az újoncokra vonatkozólag.⁵¹

A Helytartótanács időközben a zombori kamarauradalom vezetőségének panaszát küldte meg a Vezénylőtábornoknak. A panasz szerint az Antal főherceg-gyalogezred tisztje, az uradalom részéről állítólag nagy fáradsággal összegyűjtött 50 újone közül alig tízet vett át. Hangsúlyozta a panaszirat hogy az ilyen válogatás nagyon rontja az áldozatkészéget, amelylyel ennek az uradalmi kerületnek egyes intézőségei, egymással szinte vetélkedve, már 229 alkalmas újoncot adtak.⁵²

De egyéb panasz is torlódott még. Szepesmegye főispánja, gróf Csáky János, aligha vette tudomásul, hogy az újoncozásra vonatkozó panaszokkal nem az Udvari Kancelláriához, hanem a Helytartótanácsához kell fordulnia, ő továbbra is az Udvari Kancelláriához fordult. Előadta, hogy Horváth-Stancsics Imre, szepesmegyei alispán, jelentése szerint az Alvinczy-ezred toborzóparancsnoka az ezred 1. és 2. zászlóalja részére csak 5 láb 3 hüvelyk, a 3. és 4. zászlóalja részre pedig 5 láb 2 hüvelyk 2 vonal magasságú újoncot vesz át mert az olasz haretéren lévő ezred parancsnoka, Pittoni Fülöp ezredes, ezt szigorúan meghagyta.

⁵⁰ Gen. 1794—51—29 és 204.

⁵¹ Gen. 1794—51—128.

⁵² Gen. 1793—51—829.

Az Udvari Kancellária a panaszt azzal küldte meg a Legfőbb Udvari Haditanácsnak, hogy a főispán által említett nehézségeket szüntesse meg. A Haditanács azt válaszolta, hogy újoncozási ügyekben — legfelsőbb elhatározás szerint — a politikai hatóságoknak tudvalevőleg a Helytartótanács-hoz kell fordulniok, a főispán is forduljon tehát oda.

Csáky János gróf főispán panasa így nemsokára a Helytartótanács-hoz, onnan pedig a Vezénylőtábornokhoz jutott, aki az Alvinczy-ezred toborzóparancsnokától bekövevelte a Pittoni ezredestől kapott írásbeli parancsot.

Az ezredes ebben a parancsban azt kifogásolta, hogy az újoncok alacsonyok és figyelmeztette a toborzóparancsnokságot, hogy 5 láb három hüvelyknél alacsonyabb újoncot nem szabad toborozni, hatóságilag állítóit újoncul pedig legalább is 5 láb, 2 hüvelyk, 2 vonal magas újoncot szabad elfogadni, hacsak a toborzóparancsnok nem akarja megfizetni a toborzási költségeket. Kiemelte az ezredes, hogy az ezred legényiségének testmagasságát ő határozza meg és azt csökkenteni nem engedi.

Kissé túlönérzetes volt ez a parancs azokkal az újoncozási szabályokkal szemben, amelyeket az újoncok testmagasságára vonatkozólag az uralkodó már jóváhagyott. A harc-téren levő ezredesnek azonban erről aligha lehetett tudomása. A Vezénylőtábornok tehát értesítette az olaszországi hadparancsnokságot, hogy az Alvinczy-ezred parancsnokának kifogásai alaptalanok, Magyarország most önként ad sok újoncot, s az uralkodó megengedte, hogy mértéken aluli magasságú újoncot is átvegyenek, ha különben elég erős. Kérte a Vezénylőtábornok, hogy ilyen értelemben tájékoztassák az Alvinczy-ezedet, mert másképen nem lehet a csapatokat kiesztíteni.

A Helytartótanács is kapott értesítést, hogy Szepesmegye főispánjának panasa nem indokolt, mert a toborzóparancsnokság a szabályok szerint járt el. Felkérte egyúttal a Vezénylőtábornok a Helytartótanácsot, hogy figyelmeztesse a közigazgatási hatóságokat, hogy a már kiadott rendelet értelmében a toborzással kapcsolatos ügyekben a Helytartótanács-hoz forduljanak, mert ez a szabály. Ne szaladjanak tehát enél felsőbb helyre, mert az ügyet az Udvari Kancellária, a Legfőbb Udvari Haditanács útján, amúgyis a Vezénylőtábornokhoz juttatja, aki a Helytartótanáccsal egyetértve intézi el.⁵³

Nemcsak a Helytartótanács, hanem annak előterjesztésére az Udvari Kancellária is újból meghagyta tehát a főispánoknak, hogy a toborzással kapcsolatos minden surlódást, ami a helyszínen nem intézhető el, ne az Udvari Kancelláriához, hanem a Helytartótanács-hoz terjesszenek fel, hiszen ezt

⁵³ Gen. 1794—95 és 157.

az óhajt a Legfőbb Udvari Haditanács is már többször kifejezte és a király is így akarja.⁵⁴

De hát — úgy látszik — hiábavaló volt minden rendelet a panaszkodások szabályozására. Zemplénmegye főispánja, báró Orezy József 1794 februárjában csak azért is közvetlenül az Udvari Kancelláriához küldte panaszát, amiatt, hogy a 440 falúból és mezővárosból álló Zemplénmegyében nincs toborzótiszt, csak egy altiszt és néhány közlegény. Hozzáfűzte a főispán, hogy ő nem is értesült a toborzásról, mert a katonaság nem fordult a megyéhez.

Hát hiszen nem is a katonaság kötelessége volt a toborzás megkezdése ügyében a megyéhez fordulni, mert a polgári közigazgatási hatóságok a Helytartótanácsból kapták az erre vonatkozó rendeletet. Szinte csodálatos, hogy a főispán ilyesmit írt, holott az egész országban már régóta folyt a toborzás.

Az Udvari Kancellária azonban ez egyszer megfelelt a panaszkodónak. Azt írta neki, hogy hiszen királyi rendelet van arra, hogy toborzási ügyekben a Helytartótanácshoz kell fordulni, miért nem fordul tehát oda?

Az Udvari Kancellária mindamelllett a Legfőbb Udvari Haditanácsot is értesítette mindezekről, így az ügy eljutott a Vezénylőtábornokhoz is.

A Vezénylőtábornok méltatlankodva írta⁵⁵ a Helytartótanácsnak, hogy a zempléni főispán árulkodása érthetetlen és nem is felel meg a valóságnak; hiszen a Helytartótanács értesítette a megyéket és a katonaság is küldött toborzókat, a király pedig felhívta a főispánokat és a megyéket, hogy támogassák a toborzást. A fennforgó esetben a megye köveit el mulasztást, mert a katonaság parancsot kapott, hogy a közigazgatási hatóságok felhívására, ha újoncot akarnak adni, küldjön toborzókat és átvevőket s legyen a közigazgatási hatóság segítségére. Mindegyik megyébe tisztet küldeni nem lehet, mert erre a célra elegendő tiszt nincs. A megye tehát, ha újoncok átadásáról van szó, forduljon a szomszédos megyében lévő toborzótiszthez. A főispánt végül figyelmeztetni kellene, hogy a kiadott rendeletek értelmében mozdítsa elő a toborzást.

Megjegyzendő, hogy a kassai főhadbiztos azt jelentette, hogy Zemplénmegye a toborzás elé akadályokat gördít.⁵⁶

A területileg illetékes Alvinczy-czred toborzóparancsnoksága a szóbanforgó ügyben parancsot kapott, hogy mivel Zemplénmegye a toborzáshoz tisztet kíván, küldjön tehát, ha van erre a célra tisztje, s ha szükséges erősítse is meg a zemplénmegyei toborzókülönítményt. Érintkezzék a megyével, s

⁵⁴ Gen. 1794—51—159.

⁵⁵ Gen. 1794—51—115.

⁵⁶ Gen. 1794—51—85.

ahol újoncokat akarnak adni, küldjön oda átvevőt és a toborzás sikerét mozdítsa elő, hogy az ilyen bosszantó panaszkodásoknak egyszer már vége legyen.⁵⁷

A panaszkodásoknak azonban nem akart vége lenni. Gróf Csáky János, Szepesmegye főispánja, a Helytartótanács már ismert és többször szóvatett rendeletét figyelembe se véve, nemsokára ismét az Udvari Kancelláriánál panaszkodott, ahonnan a panasz a Legfőbb Udvari Haditanács útján a Vezénylőtábornokhoz került. Arról szólt a panasz, hogy Szepesmegyében — az alispán írásbeli jelentése szerint — azért nem megy a toborzás, mert bár az alispán megígérte a 16 szepesi városnak, hogy az onnan jelentkező újoncok a rendesnél nagyobb toborzópénzt kapnak és valamennyit a huszárokhoz veszik be, az Alvinczy-gyalogezred toborzóparancsnoka, Palmanno százados, ezzel szemben kijelentette, hogy senki se kap nagyobb toborzópénzt és ő senkit se toboroz a huszárokhoz.

Természetes, hogy a százados ezt jelentette ki, hiszen sem engedélye nem volt a nagyobb toborzópénzre, sem parancsot nem kapott, hogy más, különösen huszárezred részére toborozzon. A szepesmegyei alispán jelentésében még az is benne volt, hogy a 16 szepesi városból és a környékéről azért nem jelentkezik senki se önként katonának, mert a toborzók csalogatással és erőszakkal igyekeznek újoncot szerezni.⁵⁸

A kassai főhadbiztosságtól és az Alvinczy-ezred toborzóparancsnokságától ebben az ügyben bekövetelt jelentések ezt állapították meg:

A tizenhat szepesi város 93 önkéntes újoncot küldött, ebből 55 az Alvinczy-ezredhez, 4 a szabadcsapathoz, 1 pedig — saját kérelmére — a Barco-huszárezredhez került; a többi azonban nem volt alkalmas katonának. Mindegyik újone, a kincstári 3 forint ú. n. „készpénzen“ kívül, valamelyik szepesi várostól még 3 forintot is kapott. Egyébként mihelyt a szepesi városok újoncai közül valamelyik huszárnak jelentkezett, azonnal átadták a Barco-huszárezred toborzóparancsnokságának, de legtöbbszörre nem voltak alkalmasak, mert a huszárújoncok számára még az 5 láb 3 hüvelyk testmagasság van előírva. Így az Alvinczy-gyalogezredhez kellett felavatni őket.

A 16 szepesi város újoncain kívül — miként a szóbanforgó jelentések mondták — Szepesmegye egyetlen újoncot se küldött. Sőt az újoncokat Kassára kísérő toborzók bemondása szerint, a szepesmegyei községbírák sem szál-

⁵⁸ Gen. 1794—51—122.

lást, sem kíséretet, sem készpénzért élelmet nem adtak sehol sem, mert Jekelfalussy megyei főjegyző szigorúan megtiltotta. Rámutattak a jelentések, hogy a főjegyző eljárása nagyon rontja az összhangot a polgári hatóságok és a katonaság között.

A Vezénylőtábornok a jelentések alapján azzal a kéressel fordult a Helytartótanácsához, hogy a szepesmegyei főjegyzőt figyelmeztessék a hazafiságra és a király iránti hűségre. A Barco-huszárezred toborzóparancsnoksága pedig rendeletet kapott, hogy 5 láb 3 hüvelyknél alacsonyabb újonc is átvehető, ha elég erős, amire egyébként már van rendelet. Figyelmeztették a toborzóparancsnokságot, hogy a huszárok a gyalogság toborzói előtt ne halásszanak el újoncot, de ha valaki önként jelentkezik, azt fel kell venni, ha alkalmas. Arra pedig a huszárok ne befolyásoljanak senkit, hogy csakis a huszárokhoz legyen hajlandó felcsapni.⁵⁹

Mosonmegye főispánja 1794 márciusában jelentette az Udvari Kancelláriának, hogy Magyaróvár 4 újoncot önként adott és kérte a Legfőbb Udvari Haditanács intézkedését, hogy a Magyaróvár és az ottani főnemesek által önként felajánlott újoncok átvételénél a katonaság ne csinaljon nehézséget.

Kitűnt erről a jelentésről, hogy tartalma nem egészen felel meg a valóságnak. A Ferdinánd-gyalogezredhez, illetve a szekerészethez felavatott 2—2 újoncon kívül, akiket még az előző év novemberében hoztak, Magyaróvár ugyanis egyetlenegy újoncot sem állított. A Vezénylőtábornok tehát jelentette a Legfőbb Haditanácsnak, hogy a 4 újoncot a város nem hazafias buzgalomból ajánlotta fel, hanem azok a még 1792-ben Magyaróvárra kivetett újonclétszámból hiányoztak és csak most sikerült a várostól végre megkapni. Jelentette végül a Vezénylőtábornok, hogy a pozsonyi hadbiztosság parancsot kapott, hogy ha Magyaróvár esetleg önként adna újoncot, ezt a hadbiztosság esetről-esetre jelentse.

Láttuk, hogy a Vezénylőtábornok egyetlen alkalmat sem mulasztott el, sőt már szinte az unalomig folytonosan ismételte az újoncszedéssel kapcsolatos rendeleteiben, hogy a polgári hatóságok részéről állított újoncok átvételénél nem szabad túlságosan válogatni. Alig képzelhető, hogy a tisztek ne fogadták volna meg ezt a parancsot; inkább talán a polgári hatóságok nem vetettek elegendő súlyt arra, hogy mindig valóban alkalmas újoncot hozzanak.

Ilyenformán a válogatás miatt tett panaszok a háború

⁵⁹ Gen. 1794—51—146.

második évének végére sem akartak megszűnni, sőt még egyéb panasz is járult hozzájuk.

A Helytartótanács 1794 február végén Temesmegye panaszát közölte a Vezénylőtábornokkal, mely szerint az átvételtisztek nagyon válogatnak, az újoncszállítmányok vezetői pedig az útjukba eső községekben követelőzve harácsolnak; az újoncokat nem őrzik, így azok megszöknek.

A Vezénylőtábornok utasította a De Vins-ezred bepanaszolt toborzóparancsnokságát, hogy az újoncok átvételénél az idevágó rendeletek szerint járjon el, az újoncszállítmányok vezetői illendő formában igényeljék, amire szükségük van, az újoncokat pedig lelkiismeretesen őrzik és ha kell a polgári hatóságoktól megyei hajdúkat, vagy más polgári örököt kérjenek ehhez kisegítésül.⁶¹

Nemsokára, 1794 márciusában, újabb panasz érkezett, melyet Nógrádmegye főispánja, Batthyány József gróf, egyenesen a Legfőbb Udvari Haditanácshoz nyújtott be.⁶² A panaszirat szerint a főispán, egyrészt azért, hogy hivatali buzgalmát bizonyítsa, másrészt, hogy megyéjében jópéldát adjon, meghagyta jószágigazgatójának, Voxit-Horváth exactornak, hogy mindaddig, amíg a háború tart, a gróf költségén évente 60 újoncot állítson, fejenként 24 forint toborzópénzzel. Megengedte azonkívül a községi bírónak is, hogy az ő költségén fiatal legényeket toborozzanak. A bírák 22 újoncot szedtek össze és át akarták adni a Sztáray-ezred átvévi tisztjének, Troll főhadnagynak.

A főhadnagy azonban, legnagyobb meglepetésre, azt válaszolta, hogy az újoncok közül néhány nem alkalmas a sorhadbeli csapatokhoz, a Gyulai-féle szabadcsapat részére ellenben megfelelnek. A főispán — írta panaszában — azt hiszi, hogy a főhadnagynak ez a válasza téves. Ő, a főispán, ugyanis nem állíthat erőszakkal újoncot, de felajánlott évente 60 embert, akiket a király arra használ fel, amire akar; aki önként áll katonának, azt a háború végén úgyis hazabocsátják. Nem érthető, vajjon miként lehetséges az, hogy valaki a sorcsapathoz nem alkalmas, a szabadcsapat részére azonban megfelel. Hát a katonai szolgálat nem mindegy, akár a sorkatonaságnál, akár a szabadcsapatnál teljesíti valaki? Kérte végül a főispán, hogy Troll főhadnagyot leckéztessék meg, mert ő, mint főispán, kénytelen megállapítani, hogy az olyan eljárás, amilyet a főhadnagy követ, az önkéntes újoncfelajánlások ügyének nagyon fog ártani.

⁶⁰ Gen. 1794—51—211.

⁶¹ Gen. 1794—51—145.

⁶² Gen. 1794—51—210.

A Legfőbb Udvari Haditanács ezt felelte a haragos Batthyány grófnak: Az újoncszedésnél azért kell különbséget tenni a sorhadbeli és a szabadcsapatok között, mert a kettőnek különböző a szolgálata; amelyik újonec tehát a sorcsapathoz nem alkalmas, az a szabadcsapat részére még jó lehet. A könnyítések általánosan ismertek, amelyeket az Udvari Kancellária és a Legfőbb Udvari Haditanács abból a célból tett, hogy Magyarországból minél több újonecot lehessen gyűjteni. A hatóságok, uradalmak és magánosok részéről az önként jelentkező újonecok részére adott rendkívüli jutalmak ugyanezt a célt szolgálják. Aki nem újonecot, hanem készpénzt akar áldozni, azt a kamarai fizetőhivatalba fizesse be.

A válasz meglehetősen rideg volt; Batthyány gróf alighanem inkább valami elismerésfélét várt hazafias áldozatkészségéért.

A válasz másolatát a Vezénylőtábornok kapta meg, hogy az ügyet a Sztáray-ezred toborzóparancsnokságával megfelelő formában intézze el. A Vezénylőtábornokot bizonyára bosszantotta az indokolatlan árulkodás, mert azt jelentette a Haditanácsnak, hogy ha Batthyány gróf annyira hazafias akar lenni, akkor hasson oda, hogy megyéje, Nógrádmegye, az 58.956 forint 31 48 krajcár hadi hozzájárulási hátralékát fizesse meg. Ajánlotta, hogy ezt a grófnak tudtára adják.

Hiába bosszankodott azonban a Vezénylőtábornok, mert a következő hónapban, 1794 áprilisában, megint akadt hasonló eset. A Helytartótanács ugyanis Vas megye panasztát közvetítette, hogy az Esterházy- gyalogezred toborzótisztje a megye részéről felajánlott újonecok között nagyon válogat.⁶³

A Vezénylőtábornok azt felelte, hogy a toborzótiszteknek már ismételten meghagyta, hogy ne válogassanak túlságosan. Most az Esterházy-ezred toborzóparancsnoka újabb hasonló parancsot kap. Kéri viszont a Vezénylőtábornok, hogy a Helytartótanács utasítsa Vas megyét, hogy ne hozzon alkalmatlan újonecot. Ha valamelyik újonec alkalmatlansága miatt a megyei hatóság és a toborzótiszt között vita keletkeznék, akkor az újonecot döntés végett a Vezénylőtábornok elé kell vezetni. A toborzóparancsnokságnak egy-egy tisztje van Szombathelyen és Szucsányban, a megye által, vagy a magánosok által felajánlott újonecokat tehát nem a toborzóparancsnoksághoz, Székesfehérvárra, hanem ezekhez a toborzótisztekhez kell vinni.

Az Esterházy-ezred toborzóparancsnokságának ugyan-

⁶³ Gen. 1794—51—262.

ekkor a következő tartalmú rendelet ment: Már ismételtén kapott parancsot, hogy a megyék által adott újoncok közt ne válogasson túlságosan. Úgyelni kell, hogy felesleges súrlódások ne keletkezzenek. Előfordult például, hogy a toborzóparancsnokság olyan újoncokat küldött a Vezénylő-tábornok elé felülvizsgálatra, akik alkalmasnak bizonyultak. Avagy előfordult, hogy azt az újoncot, akit Szombathelyen a toborzótiszt, mint alkalmassat átvett, azt Székesfehérváron a toborzóparancsnokság visszautasította, ami miatt azután panasz keletkezett. Akit Szombathelyen a toborzótiszt átvész, azt besorozottnak kell tekinteni, s ha Szombathelyen hadbiztos, élelmezési tisztviselő, vagy a vármegye megbízottja nem volna éppen kéznél, aki az avató-lajstromot aláírja, akkor elegendő az illetékes község előjárójával igazoltatni, hogy az újonc mely napon vétetett át. A toborzótisztnek is alá kell írni, miáltal felelősséget vállal az újoncok alkalmasságáért. Amelyik újoncot ezek után Székesfehérváron a toborzóparancsnok nem találna alkalmasnak, azt felülvizsgálat végett Budára, a Vezénylő-tábornok elé kell vezetni.

A rendelet csak ismétlése volt a már előbb kiadott parancsoknak, de viszont egyszerűbbé tette az újoncok átvételének formáit.

Vasmegeye panaszával egyidejűleg Máramarosmegeye panasza miatt is átírt a Helytartótanács.⁶⁴ Ennek a panasznak az volt a tárgya, hogy a toborzótiszt által elfogdott újoncot akit a három sebész is alkalmasnak talált, a Nádasdy-gegyezred toborzóparancsnoka visszautasította. A Vezénylő-tábornok a toborzóparancsnokságtól jelentést követelt, és meghagyta, hogy az újoncot Kassára felülvizsgálatra vigyék. A Helytartótanács is kapott választ erről az intézkedésről.

A választ bizonyára még nem kaphatta meg a Helytartótanács, amikor pár nap múlva átküldötte a Máramarosmegeye técsői járás főszolgabírája, Pogány Péter, részéről ugyanebben az ügyben felterjesztett panasziratot.⁶⁵ A főszolgabíró azt panaszolta, hogy Kubán Vencel újoncot, akit a megyei sebész megvizsgált és érősnek, alkalmasnak, 5 láb 2 hüvelyk magasnak talált, a Nádasdy-gegyezred 4. zászlóaljparancsnoka nem fogadta el. Hangsúlyozta a panaszirat, hogy Máramarosmegeye különben 98 újoncot adott és egy se volt alkalmatlan.

Időközben megérkezett a Nádasdy-gegyezred toborzóparancsnokától bekövetelt jelentés, amely elmondotta, hogy a toborzótiszt az említett újoncot, noha nem volt meg a kellő

⁶⁴ Gen. 1794—51—263.

⁶⁵ Gen. 1794—51—350.

testmagassága, az ezred részére vette át, mert a szabads-csaphoz magyar nemzetiségű újoncot adni nem szabad. A kassai hadbiztos azonban az újoncok felavatásánál Kubán Venceli nem találta alkalmasnak és ezért nem vették át.

A Vezénylőtábornok értesítette a Helytartótanácsot, hogy ebben az ügyben már megtette az intézkedéseket a felülvizsgálatra, amiről a Helytartótanács azóta már bizonyára értesült.

Még egy panasz érkezett ugyanebben az időben és szintén a Helytartótanács útján. Sopronmegye a miatt tett jelentést, hogy a Sopronban szabadságon lévő Desőffy őrnagy a maga ezredének, a Vécsey-huszárezrednek, részére fiatal legényeket gyűjt és az ezred toborzóihoz viszi, akiknek számára Sopron nincs kiútvalva toborzás céljaira. E miatt a gyalogysághoz igen nehéz újoncot gyűjteni.

A Vezénylőtábornok írásban útasította Desőffy őrnagyot, hogy ne avatkozzék a toborzásba, mert csak zavart okoz. A Helytartótanács erről az intézkedésről szintén kapott értesítést.

A katonai és polgári hatóságok egyenlő működése — úgy látszik — végre a helyes kerékvágásba zökkent, mert az 1794. évben több érdemleges panasz már nem vetődött fel.

Az 1795. év elején azonban megint elkezdődött a vádaskodás. Az Udvari Kancellária elnöke, báró, Orczy László, februárban Budán kelt átiratában kérte a Vezénylőtábornokot, útasítsa a toborzóparancsnokságokat, különösen Zomborban, a Czartorisky-vértes ezred által kijelölt toborzó-tisztet, hogy a koronauradalmak részéről állított újoncok átvételénél ne akadékoskodjanak. A koronauradalmak ugyanis útasítást kaptak, hogy minél több újoncot adjanak. Kívánatos volna, ha a Czartorisky-vértes ezred tisztje a messze Szegedről és Péterváradról jött újoncokat mindjárt átvinné és ezredükhöz küldené. A Vezénylőtábornok a méltányos kérés értelmében intézkedett.⁶⁶

A polgári hatóságok azonban nem mindig voltak ilyen méltányosak. Azt a rendelkezést ugyanis, hogy a toborzó-tisztek ne válogassanak túlzottan, a maguk javára akként értelmezték, hogy minden kifogást, ami az újoncok átvételénél adódott, akár megokolt volt, akár nem, siettek azonnal feljelenteni. Pedig az immár évek óta szakadatlan újoncszedés folyamán tapasztalatot szerezhettek volna, hogy milyen újoncot kell állítani.

Túrócmegeből, miként eddig minden évben, úgy 1795-ben is panasz érkezett a toborzással kapcsolatban. Most az volt a panasz oka, hogy a Ferdinánd-yalogezred 4. zászló-

⁶⁶ Gen. 1795—51—60.

alparancsnoksága Pozsonyban több újoncot alkalmatlannak talált, akiket pedig a toborzók már átvettek. A vizsgálat megállapította testi alkalmasságukat.⁶⁷

Debrecen városa 1795 februárjában azt panaszolta a Helytartótanácsnak, hogy a De Vins-ezred toborzóparancsnoksága még mindig nagyon válogat az újoncok átvételénél. A panasz a Vezénylőtábornokhoz jutott, aki útasította a De Vins-ezred toborzóparancsnokságát, hogy ne nagyon válogasson, hiszen az a főszempont, hogy a toborzás eredményes legyen. Átírt egyúttal a haretéren levő mindazon hadseregparancsnokságoknak, valamint a monarchia mindazon vezénylőtábornokainak is, akiknek parancsnoksága alatt magyar csapatok voltak, hogy legfelsőbb rendelet értelmében a csak 5 láb, 2 hüvelyk magas újonec is átveendő, ha egyébként elég erős, nem lehet tehát az ilyen újoncot pusztán a testmagassága miatt felülvizsgálatra küldeni.⁶⁸

Debrecen városbírája a válogatás miatt tett panaszt az év folyamán megismételte. A Vezénylőtábornok azt felelte, hogy az udvarbíró mondjon konkrét esetet. Ez meg is történt, de viszont megállapították, hogy az el nem fogadott újoncok testmagassága még az 5 láb 2 hüvelyket sem érte el.⁶⁹ Debrecennek közben újabb panasza is volt, mégpedig az, hogy a toborzók által összegyűjtött újoncokat addig, amíg felavatásra elviszik, a városnak kell élelmezni. Kérte, hogy mentesítsék ez alól a teher alól.

Bár az élelmiszerben valószínűleg bővelkedő Debrecennek az újoncok pár napi élelmezése aligha volt elviselhetetlen teher, a Vezénylőtábornok mégis intézkedett, hogy mielőtt 20–30 újonec együtt van, azonnal Nagyváradra kell vinni felavatás végett.⁷⁰

Győr város amiatt tett panaszt, hogy a toborzók az újoncokat nem elég gyorsan veszik át. A panasz nem volt alapos, mert napokba telt, amíg a város a székesfehérvári toborzóparancsnokságot értesítette, hogy újoncokat akar átadni; a toborzóparancsnokságnak pedig nem mindig volt módjában, hogy a következő napra már Győrbe küldhesse az átveőtisztet. Minden városban külön toborzóparancsnokságot nem lehetett tartani, mert ennek nem lett volna célja, amelleit annyi sok tiszt sem állott rendelkezésre.⁷¹

Komárommegye és Ujbánya város a szokásos okból, vagyis a miatt panaszkodott, hogy a katonaság a hatóságilag állított újoncok átvételénél válogatós. Azt a feleletet

⁶⁷ Gen. 1795—51—136.

⁶⁸ Gen. 1795—51—63.

⁶⁹ Gen. 1795—51—150, 280, 297.

⁷⁰ Gen. 1795—51—145.

⁷¹ Gen. 1795—51—50.

kapták, hogy ne általánosítsanak, hanem mondjanak konkrét esetet.⁷²

Mármarmegye azt panaszolta, hogy a Nádasdy-gyalogezred toborzótisztje Munkácson 55 újonc közül tizet nem vett át. A kassai hadbiztosság megállapította, hogy az át nem vett újoncok igen gyengék, véznák és erősen mértéken alul lévén, a panasz egészen alaptalan.⁷³

Az 1795 év márciusában a sellyei vallásalapítványi kerület a miatt panaszkodott a Helytartótanácsnak, hogy a esattai uradalomból állított újoncok átvételénél a Sztárayezred Patli nevű hadnagya nehézségeket okozott.

A Vezénylőtábornok jelentést követelt a toborzóparancsnokságtól. A jelentés alapján az a válasz ment a Helytartótanácsnak, hogy a toborzótisztek csak olyan újoncot vehetnek át, aki katonának valóban alkalmas és nem kell néhány hónap múlva felülvizsgálat elé állítani és elbocsátani, mert különben csak felesleges kiadások keletkeznek. Mert — úgy mond — mit ér az olyan újonc, aki nem bírja fején viselni a katonai főveget, sőt azt a fejére se lehet rendesen ráilleszteni; a magyar nadrágot nem lehet tisztességesen ráhúzni, menetelni nem bír, merev testalkatú, a 60 darab élelőtényt nem bírja hordozni, de nem bírja a bornyú és a köpeny terhét sem. Ha a toborzótisztek ilyen újoncot átvennének, az nagyon ártana a magyar nép tekintélyének és a Monarchia többi népeivel szemben háttérbe szorulna a hírneve, noha most a háborúban sokat áldoz. Kérte a Vezénylőtábornok, hogy a polgári hatóságok figyelme ilyen értelemben felhívassék.⁷⁴

A múlt évben örvendetesen csökkent panaszkodás — mint láttuk — az 1795. évben új erőre kapott. A vármegyék főispánjai is, úgy látszik, megint panaszkodtak Bécsben a katonaság által alkalmatlannak talált újoncok miatt, mert 1795 márciusában megint rendelet jött ebben a tárgyban a Legfőbb Udvari Haditanácstól. A rendelet hivatkozott a már szinte az unalomig említett parancsokra, hogy a testmagasság hiányát és a kisebb testfogyatkozásokat nem szabad kifogásolni. Meghagyta a Legfőbb Udvari Haditanács, hogy azokat a toborzótiszteket, akik ezt a rendelkezést nem tartják meg és ezzel a toborzás eredményét veszélyeztetik, felelőssé kell tenni. A Vezénylőtábornok a rendeletet irattárba tette, mert üres szalmacséplés lett volna, ha újból ugyanazt rendel el, amit már oly sokszor elrendelt.⁷⁵

⁷² Gen. 1795—51—79. és 145.

⁷³ Gen. 1795—51—146.

⁷⁴ Gen. 1795—51—84.

⁷⁵ Gen. 1795—51—90.

Ugyancsak valamelyik főispán panaszkodásán alapult a Haditanács 1795 április elején kiadott az a rendelete, amelyben — az Udvari Kancellária panaszára hivatkozva — jelentést követelt a Vezénylőtábornoktól, amiatt, hogy a katonaság az újoncozásnál akadályozza a családi okokból elbocsátandók hazaküldését.

A Vezénylőtábornok megvizsgálta az ügyet és megállapította, hogy egy aradi emberről van szó, aki önként jelentkezett katonának, Arad városa ellenben úgy állította be, mint hatóságilag adott újoncot. Ez az ember huszár szeretett volna ugyan lenni, de hajlandó volt a gyalogsághoz vagy a szabadcsapathoz is beállni. Amikor hozzátartozói kérték az elbocsátását, senki se akadályozta, hogy megváljon a katonaságtól.

Mindezekről jelentés ment a Haditanácshoz. A Vezénylőtábornok még hozzáfűzte, hogy a hazabocsátás lehetősége csakis a gyalogsághoz felavatottakra vonatkozik, a huszárokra azonban nem. Mindamellett felkérte a slavoniai vezénylőtábornokot, hogy a szóbanforgó embert a Jellachich-gyalozezred kötelékéből bocsássák el.

Április közepén Nyitramegye főispánja panaszkodott, de legalább megtartotta az előírt útat, mert panaszával a Helytartótanácsához fordult. Panaszának az volt a tárgya, hogy a megye és az uradalmak részéről felajánlott 84 újone közül a Ferdinánd-gyalozezred 4. zászlóalja Pozsonyból többet visszaküldött.

A Vezénylőtábornok ennek alapján a legszélesebb körben elrendelte, hogy ha a katonaság valamely újoncot nem vesz át, akkor ennek okát azonnal tudassa az érdekelt polgári hatósággal. Megismételte egyúttal a már annyiszor hangoztatott parancsot, hogy a hatóságok részéről adott újoncok között nem szabad túlságosan válogatni.⁷⁶

A polgári hatóságok eddig leginkább a toborzóparancsnokok túlzott követelményei ellen szólaltak fel. Most már azonban egyéb panasz is érkezett a toborzók ellen. Szegedről azt jelentették, hogy az Antal főherceg-ezred toborzói több embert erőszakkal kényszerítettek, hogy katonának álljon, amellett nem vették tekintetbe családi körülményeiket, melyek miatt nem lett volna szabad őket besorozni. A Vezénylőtábornok felelőssé tette a bűnösöket és szigorúan megtiltotta a hasonló visszaéléseket.⁷⁷

Vácról hasonló panasz érkezett a Gyulai-ezred toborzói ellen, akik az erőszakoskodáson kívül még rendbontó kihá-

⁷⁶ Gen. 1795—51—155.

⁷⁷ Gen. 1795—51—228.

gásokat is követtek el. A Vezénylőtábornok itt is rendet teremtett.⁷⁸

Az Alvinczy-gyalogezred toborzóit amiatt jelentették fel, hogy huszárnak öltözve toboroztak, vagy legalább is a Barco-huszárezred zöld csákóját tették a fejükre. Ezzel a fogással a jóhiszemű legénységet félrevezették, akik örömmel csaptak fel, mert azt hitték, hogy huszárnak viszik őket. A vezénylőtábornok erélyes parancsal vetett véget a visszaélésnek.⁷⁹

A hadviselés érdekében hozott áldozatok terén, tehát az újoncozásnál is, a kincstári intézményeknek tulajdonképpen jópéldával kellett volna előljárni. A kincstári intézmények némelyike azonban önző volt.

A cs. kir. Udvari Bányakamara 1795 decemberében amiatt panaszkodott a Legfőbb Udvari Haditanácsnak, hogy a felsőmagyarországi bányavidéken a toborzás káros a bányaművelésre, mert sok bányásztól fosztja meg. A Haditanács jelentés-tételre szólította fel a Vezénylőtábornokot. A Vezénylőtábornok a bányavárosok területén toborzásra illetékes Sztáray-gyalogezred és Ferdinánd-huszárezred toborzóparancsnokságainak meghagyta, hogy a bányavárosokban nem kell nagyon erőszakolni a toborzást és csak olyan bányászt kell katonául felvenni, aki önként kíván felcsapni. Amellett csakis vásárok alkalmával kell toborozni. A toborzóparancsnokságok tegyenek e téren megfigyeléseket és jelentések.⁸⁰

A két toborzóparancsnokság már egy hónap mulva jelentette, hogy a bányavárosokban csakis a hatóság állított újoncot; a katonaság ellenben egyetlen embert se toborzott, s a toborzás egyébként is a selmechányai bányagróffal a legnagyobb egyetértésben folyik. Azok közt az újoncok közt, akiket a hatóságok adtak, egyetlen egy se akadt, aki már egy éve lett volna bányász. A bányásznépesség a szóbanforgó területen különben is a háromszorosa a bányamunkára szükséges embereknek. A bányavárosokból eddig összesen csak 74 újonc került ki, a bányaművelés tehát a toborzás miatt egyáltalában nem károsodott.

A vezénylőtábornok mindezeket bejelentette a Haditanácsnak.⁸¹

A cs. kir. Udvari Bányakamara azonban 1796 áprilisában újból előállt azzal a panasszal, hogy a toborzás a bányaművelésre káros. A Legfőbb Haditanács megint jelentést kért a Vezénylőtábornoktól.

⁷⁸ Gen. 1795—51—579.

⁷⁹ Gen. 1795—51—240.

⁸⁰ Gen. 1795—51—570.

⁸¹ Gen. 1796—51—15.

A Vezénylőtábornok azt jelentette, hogy a katonaság a bányavárosoktól mindeddig csak 20 újoncot toborzott, a többit a polgári hatóságok állították. Jelentette továbbá, hogy a bányavárosokból tervezett útászok toborzását, éppen az Udvari Bányakamara panaszkodása miatt, beszüntette és inkább a gyalogság újoncaiból adott át az útászokhoz. Sőt azokat a bányászokat is, akik önként jelentkeztek utásznak, rövidesen haza fogják bocsátani. A selmechánvai bányahivatal ugyanis a közelmúltban jelentette, hogy az útászokhoz önként jelentkezőket elküldte Kassára, de kérte, hogy azokat, akik nem akarják, hogy a gyalogsághoz avassák fel őket, bocsássák haza.

A Vezénylőtábornok előadta, hogy teljesen a Legfőbb Udvari Haditanács elhatározásától függ, vajjon a toborzást a bányavárosokban minden vonalon beszüntessék-e, de akkor viszont ez a vidék menhelye lesz azoknak, akik a katonáskodás alól ki akarnak bújni. A Sztáray-gyalog- és a Ferdinánd-huszárezred toborzóparancsnoksága egyébként rendeletet kapott, hogy a bányavárosokban csak vásár alkalmával toborozzanak, amikor a környékbeli legények is megfordulnak ott.⁸²

A Haditanács helyeslőleg vette tudomásul, hogy a bányavárosokban csakis vásár alkalmával toboroznak. Tudatta egyszersmind az Udvari Bányakamarával, hogy a bányavárosokban a toborzás teljes beszüntetése, a Vezénylőtábornok indokai alapján, lehetetlen.⁸³

Ugy látszik, hogy a Haditanács végre megsokallta a főispánok panaszait. Beregmogye főispánjának az Udvari Kancellária által közvetített ama panaszával kapcsolatban ugyanis, hogy a katonaság az újoncok átvételénél feleslegesen válogat, azt a választ adta, hogy a főispán ne általánosítson. Felhívta egyúttal az Udvari Kancellária figyelmét, hogy már ismételtelen mondogta, hogy az ilyen természetű panaszokat a Helytartótanácsához kell intézni és mindig konkrét esettel kell támogatni. Hangsúlyozta, hogy a főispánokat jó volna újból felvilágosítani, hogy az ilyen ügyek elintézése a Helytartótanácsra tartozik, a panaszok ide-oda küldözgetése pedig csak időfecsérlést okoz és az ügyek elintézését késlelteti. Az Udvari Kancelláriának küldött eme választ a Vezénylőtábornok tájékoztatásul szintén megkapta.⁸⁴

Nemcsak a főispánok hagyták figyelmen kívül a panaszok benyújtását szabályozó rendelkezéseket, hanem akadt polgári közigazgatási hatóság, amely az újoncozással kap-

⁸² Gen. 1796—51—218.

⁸³ Gen. 1796—51—245.

⁸⁴ Gen. 1796—51—145.

csolatos panaszát egyenesen a Legfőbb Udvari Haditanácshoz küldte. Varasd város tanácsa 1796 áprilisában azt panaszolta, hogy a Jellachich-gyalogezred Glussak nevű hadnagya a hatóságilag állított újoncok közt fölöslegesen válogat.

A bepanaszolt tiszt, jelentéstételre szólíttatván fel, előadta, hogy nem ő, hanem Varasd város bírása, Kovachóczy, a hibás. A város által átadott újoncok közül ugyanis kettőnél a felülvizsgálat sérvét állapított meg; az egyik azonkívül 50 éves volt és alig 5 láb magas. A harmadik újoncot a város erőszakkal toboroztatta és mivel stájerországi születésű volt, tehát az ott illetékes Terzy-gyalogezredhez avatták fel. Ez az ember kijelentette, hogy ő nem akar katona lenni és panaszt tett az ellene elkövetett erőszakosság miatt.

Előadta továbbá a hadnagy, hogy Varasd városának, nemkülönben a környékbeli uradalmaknak szabávellenes az az eljárása, hogy az újoncokat nem a háború tartamára hanem életfogytiglani szolgálatra toboroztatták. Holott a gyalogsághoz a mostani háború alatt — legfelsőbb elhatározás értelmében — csak a háború tartamára kell valakit felavatni. Varasd város azonban arra számított, hogy a most adott újoncokat majd a jövőben reá kivetendő újoncjutalékba be fogják számítani.

A hadnagy jelentéséhez a zágrábi vezénylőtábornok hozzáfűzte, hogy Varasd városa idegen illetőségű mesterlegények betoboroztatásával menekülni akar az újoncszolgáltatástól; amellett jogtalanul toboroztat életfogytiglan terjedő időre. A városnak ez az önkényes eljárása elriasztja a netán önként jelentkezőket és tulajdonképen a legfelsőbb rendelkezések ellen cselekszik.

A magyarországi Vezénylőtábornok a fentieket azzal terjesztette fel a Legfőbb Udvari Haditanácsnak hogy Varasd város panaszja jogtalan és a hadnagy jelentésében, valamint a zágrábi vezénylőtábornok záradékában foglaltak élénk fényt vetnek az ügyre.⁸⁵

A Helytartótanácsnak már kezdett terhére lenni a sok panasz. Emiatt 1796 májusában nyomatott körrendeletben hívta fel az összes közigazgatási hatóságokat hogy lelkiismeretes válogatással csakis katonául alkalmas embereket adjanak újoncúl, mégpedig elegendő számban. A rendeletet több számban megküldték a Vezénylőtábornoknak is, aki ellátta azzal az összes toborzóparancsnokságokat, hogy a polgári hatóságok esetleges követelődésével szemben felhasználhassák.⁸⁶

⁸⁶ Gen. 1796—51—241.

⁸⁵ Gen. 1796—51—206.

A Legfőbb Udvari Haditanács viszont a katonai szervezetet igyekezett mérsékletre bírni, hogy a polgári hatóságok és a magánosok részéről önként felajánlott újoncok átvételénél ne válogassanak feleslegesen. Augusztus közepén tehát a Vezénylőtábornok számára rendelet ment, melyben az volt, hogy fennál ugyan a parancs, mely tiltja a toborzásnál a túlságos válogatást, a Legfőbb Hadúr azonban most újból elrendeli, hogy úgy a jelenlegi toborzásnál, valamint a jövőben sorozásnál sem kell szigorúan venni az előírt testmagasságot, sem pedig a kisebb testi hibákat.

A Vezénylőtábornok, noha ugyanezt már nagyon sokszor lelkérekötötte mindazoknak, akiknek a toborzásnál vagy azal kapcsolatban bármiféle szerepük volt, most valamennyiöknek újból rendeletet adott ebben az értelemben.⁸⁷ A katonaság az újoncok átvételénél ezentúl tehát lehetőleg kerülte a válogatást, s csak olyan embert nem vett át, aki szemmel láthatólag nem volt alkalmas katonának.

Az igaz, hogy amikor az országgyűlés által 1796 decemberében megajánlott 50.000 újonc sorozása megkezdődött, a Legfőbb Udvari Haditanács rendeletet bocsátott ki, amely az újoncok testi alkalmasságának felételeit nagyon leszállította. Most már a csak 5 láb (158 cm) magas, valamint az olyan testileg fogyatékos embert is fel lehetett avatni katonának, akit azelőtt — ha testi épségét már katonai szolgálata alatt veszítette volna el — legfeljebb félrokkantnak minősítették volna, akinek a harcoló vonalban nincs helye.⁸⁸

A polgári hatóság részéről most már nem estek panaszok a katonaság túlzott válogatása miatt. Maguk a hatóságok ellenben nem nagyon követték azt az elvet, hogy csakis olyan újoncot adjanak, akinek testi alkalmassága, azonkívül erkölcsi színvonala még megfelel; azonkívül családi viszonyai sem olyanok, hogy azok miatt a katonaságtól el kellene majd bocsátani.

Erre a felületes eljárásra mutatott rá az átirat, amelyet a Legfőbb Udvari Haditanács a háború utolsó évében, 1797 júniusában, a magyar Udvari Kancelláriához intézett. Azt mondta ez az átirat, hogy a Helytartótanács — úgy látszik — hiába adta ki rendeletét a magyar politikai hatóságoknak, hogy bebörtönözött gonosztevőket nem szabad katonául átadni. A Magyarországon besorozott újoncanyag egyébként is olyan, hogy az ország hírnevére és tekintélyére határozottan káros. A csapatokról és az újoncszállítmányokról látni, hogy Magyarországon a politikai hatóságok csak arra törekednek, hogy az újonclétszám meglegyen, azt azonban figyelembe se

⁸⁷ Gen. 1796—51—551.

⁸⁸ Gen. 1796—51—78.

veszik, hogy az újoncok katonának még elfogadhatók legyenek.

Az újoncok közt — úgymond az átírat — olyan fiatal és gyenge suhancok vannak, akik a fegyvert még hordani se bírják, nemhogy használni tudnák. A polgári hatóságok katonának elviszik a gazdaságban nélkülözhetetlen egyetlen fiút, sőt a telkes, nős és gyermekes gazdát is; vándorló mesterlegényeket elfognak, utazó tanulóifjakat útközben fognak el, vagy otthonukból hurcolják a sorozáshoz. Az ilyen körörmelen eljárás miatt a család, a gazdaság, a gyár vagy üzem gondozatlanul ott marad, az elhurcolt emberek búskomorságba esnek, belebetegszenek és tele vannak velük a kórházak.

A magyarországi Vezénylőtábornok — folytatta tovább az udvari haditanács — utasította az újoncok átvételére rendelt parancsnokságokat, hogy az átvételnél ne válogassanak nagyon, a polgári hatóságok viszont ezt a méltányosságot nem értékelik kellően, hanem visszaélnék vele. A tények azt mutatják, hogy a politikai hatóságokkal szemben szigorúbban kellene eljárni. Ha ugyanis az újoncokat átvevő tisztek bármiféle észrevételt tesznek, a politikai hatóságok azonnal felfortyannak és vádaskodnak, hogy a katonaság válogat. Ehelyett inkább lelkiismeretesen teljesítenék kötelességüket az újoneállításban.

A Legfőbb Udvari Haditanács mindezek alapján arra kérte az Udvari Kancelláriát, hogy szigorúan lépjen közbe és szüntesse meg ezeket a tarthatatlan, fegyelmetlen, önkényes állapotokat. Az átírat másolatát — tudomásulvétel végett — a Vezénylőtábornok is megkapta.⁸⁹

Még az 1797 év első heteiben olyan kellemetlen eset fordult elő a sorozással kapcsolatban, hogy a legfelsőbb hatóságoknak kellett közbelépniök, nehogy esetleg az egész országra kiterjedő zavar keletkezzék belőle. A Legfőbb Udvari Haditanács ugyanis még az előző év novemberében elrendelte, hogy a magyar seregzredek részére toborzott újoncok közül 2400 embert a délvidéki és horvát határőrcsapatok részére kell átadni. A Vezénylőtábornok foganatosította bár a rendeletet, felhívta azonban a Legfőbb Udvari Haditanács figyelmét, hogy ez az intézkedés a magyar nemzetben visszatetszést szülhet, ami nem volna kívánatos, hiszen a nemzet nagy buzgalommal igyekszik most újoncokkal ellátni a magyar ezredeket. Javasolta, hogy a határőrezredeket inkább a harc-téren levő magyar ezredek állományából egészítsék ki, mert ez nem fog feltűnni az országban.

A Haditanács azonban nem törődött a magyar alkot-

⁸⁹ Gen. 1797—51—260.

mánvos felfogással és a Vezénylőtábornok javaslatát sem fogadta meg.⁹⁰

Amikor pedig a már ismételten említett 50.000 újonc sorozására került a sor, a Legfőbb Udvari Haditanács megint meghagyta, hogy azok közül újabb 7000 újonc adandó át a határőr csapatoknak. A Vezénylőtábornok megismétele előbb említett jelentését és javaslatát, de persze most is ercdménytelenül.⁹¹

Amitől a Vezénylőtábornok tartott, az hamarosan be is kövekezett. Szatmármegye alispánja, Luby Károly, írásban tudatta, a Deving-ezred toborzóparancsnokával, hogy megyéjéből újoncot csakis az illetékes magyar ezred részére ad, az idegen határőrök számára pedig egyáltalában nem ad, máskülönben a toborzást beszünteti.⁹²

A tiltakozó irat a Legfőbb Udvari Haditanácshoz került, az pedig az Udvari Kancellária beavatkozását kérte, mert a háború viselésére igen káros lett volna, ha a szatmári alispán példáját más megyék is követik.

Az Udvari Kancellária a Helytartótanácsot utasította, hogy a szatmári alispánra parancsoljon rá: a Haditanácsnak küldött válaszában pedig azt mondotta, hogy a határőr csapatok magyar katonaságnak tekintendők, mert az 1792. évi III. t.-c. kimondja, hogy a határőröknek magyar törzstisztjei legyenek. Kétségkívül gyenge megindokolás volt.

Az Udvari Haditanács ezt a választ megküldte a Vezénylőtábornoknak, azonkívül másolatban a DeVins-ezred toborzóparancsnoka is megkapta azzal, hogy a szatmármegyei alispánnal közölje. A vitás kérdést ezzel megoldották.⁹³

Említettük, hogy azóta, amióta az újoncok alkalmasságának feltételeit enyhítették, a polgári közigazgatási hatóságok már nem panaszkodtak amiatt, hogy a katonaság a hatóságilag állított újoncok közt válogat. Ehelyett más panasz esett.

Még az 1797. év márciusának végén feljelentés érkezett a Helytartótanácsához, hogy a katonaság a hatóságilag állított újoncokkal durván bánik. A Helytartótanács a nádorhoz, a nádor pedig a Legfőbb Udvari Haditanácshoz továbbította a panaszíratot.

Az ügyet, a Legfőbb Udvari Haditanács rendelete alapján 1797 április 15-án vegyes bizottság vizsgálta meg, melyben a katonaság részéről báró Winkler tábornok, Rosenau

⁹⁰ Gen. 1796—51—554.

⁹¹ Gen. 1796—51—640.

⁹² Gen. 1797—51—44.

⁹³ Gen. 1797—51—95.

alezredes mint a pesti Transporthaus parancsnoka, dr. Haberlein törzsorvos és Wachter hadbiztos vett részt, a Helytartótanácsot pedig Szily József pestmegyei alispán képviselte.

A vegyes bizottság mindenekelőtt mérlegelendőnek ajánlotta, hogy 50.000 újoncot a legnagyobb sietséggel bajos ügy előteremteni, hogy azok az előírt feltételeknek teljesen megfeleljenek. Így beteg emberek is kerültek az újoncok közé. s a hatóságok a nagy sietségben tanulóifjakat és vándorló idegen mesterlegényeket, sőt a családi körülmények figyelmen kívül hagyásával családapákat, telkesgazdákat és egyéb adófizetőket is a sorozáshoz kényszerítettek, akiket azután nemcsak a hönvágy gyötört, hanem legyengültek és megbetegedtek holott egész életükben egészségesek voltak.

Megállapította továbbá a bizottság hogy a hatóságok által sebtében és nagy számmal átadott újoncok részére a sorozóhelyeken elegendő katonaruha nem lévén, egy részüket silány polgári ruhájukban, sőt csupán fehérműben indították útba. Természetes, hogy az újoncok ilyen körülmények között csak életszenvet érezhettek a katonaság iránt, mely otthonukról elszakította őket. Hozzá még éppen a három legkeményebb téli hónapban voltak úton ezek az újoncszállítmányok, s csak akkor kerültek kellő felügyelet és kellő életkörülmények közé, amikor Pestre érkeztek.

Útközben sok újone megbetegedett. Mivel Kassától, Temesvártól, Szegedtől vagy Pécestől Pestig sehol sem volt katonakórház, a betegeket szekéren kellett Pestre hozni, ahol a két katonakórház vette ápolásba. A bizottság meggyőződött a gondos ápolásról, a kórházak tisztaságáról, az élvezhető ételekről és jó italokról; az újone 1 krajcárért már enni kaphatott; sertéshúst és halat egészségi szempontból nem volt szabad a kórházban a betegeknek adni. A betegszobákat azonban a bizottságnak csakis a katonatagjai nézték meg, mert Szily alispán vonakodott oda belépni. A pesti helyőrségi lelkész hivatalos naplója szerint április közepéig mintegy 550 újone halt meg, nagyrészüik nős ember volt és hönvágában pusztult el.

Az 50.000 újone közül, kisebb-nagyobb szállítmányokban, három hónap alatt körülbelül a fele ment át Pesten. Itt a Gránátos-laktanyában⁹⁴ levő Transporthausban helyezték el, felruházták és felszerelték, azután azonnal a harctérre indították őket. Nem felelt meg a valóságnak a feljelentés azon állítása, hogy az újoncok zsúfoltan voltak elhelyezve és minden életfeltételt nélkülözniök kellett, ami miatt 7.800 ember meghalt közülök.

A vegyesbizottság mindezeket jegyzőkönyvbe foglalva terjesztette elő a Vezénylőtábornoknak, aki azután a Leg-

⁹⁴ Ma Központi Városház.

főbb Haditanácsnak tett részletes jelentést, valamint hasonlóképen a Helytartótanácsot is tájékoztatta.

A jegyzőkönyvön kívül a Transporthaus parancsnoka külön jelentést is terjesztett fel, amelyben a következőket adta elő: Szily alispán mondta neki, hogy a nádorhoz ő tette a feljelentést, mert mások úgy tájékoztatták őt, ő maga azonban sohasem járt a gránátos-laktanyában. Hozzáfűzte a Transporthaus parancsnoka, hogy a panasz tehát elhamarkodott volt és csak megszegvenítő a feljelentőre, hogy a jegyzőkönyvet alá kellett írnia, mely a feljelentésben foglalt vádak valótlanágát állapítja meg.

A jegyzőkönyvnek az újoncok minőségére vonatkozó adatai — sajnos — azt a megállapítást igazolták, amelyet — miként fentebb láttuk — a Legfőbb Udvari Haditanács a magyar hatóságok részéről állított újoncok silány minőségére vonatkozólag tett.⁹⁵

A háború az 1797. év végével befejeződött. Az esztendő utolsó hónapjai alatt már nem volt sorozás vagy toborzás így az újoncszedéssel kapcsolatban sem esett több panasz sem a polgári hatóságok, sem pedig a katonaság részéről.

vitéz Berkó István.

⁹⁵ Gen. 1797—51--198.